3. Hartley S, Newton CRJC. Children with developmental disabilities in the majority of the world. In: Shevell M, ed. Neurodevelopmental disabilities: clinical and scientific foundations. London, Mac Keith Press, 2009.

4. Grantham-McGregor S et al. International Child Development Steering GroupDevelopmental potential in the first 5 years for children in developing countries. Lancet, 2007,369:60-70. doi:10.1016/S0140-6736(07)60032-4 PMID:17208643.

5. United Nations Children's Fund, University of Wisconsin. Monitoring child disability in developing countries: results from the multiple indicator cluster surveys. New York, United Nations Children's Fund, 2008.

6. Workshop on Millennium Development Goals Monitoring. Geneva, United Nations Statistics Division, 8–11 November 2010 (http://unstats.un.org/unsd/mdg/Host.aspx?Content=Capacity/Geneva.htm).

7. Проект Глобального плана ВОЗ по инвалидности EB134/16, Январь 2014 г. – Режим доступу: http://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/EB134/B134_16-ru.pdf?ua=1&ua=1.

8. How to use the ICF: A Practical Manual for using ICF. Режим доступу: http://www.who.int/classifications/drafticfpracticalmanual.pdf.

Дуло О.А., Чернов В.Д., Ляховець Л.О.

Корекційно-розвиваюча роль фізичних вправ у школярів з вадами слуху

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», кафедра фізичної реабілітації

На сучасному етапі кількість осіб, які мають різного роду патології слуху, неухильно зростає; збільшується також питома вага таких осіб серед дошкільнят, школярів і представників молодої генерації. Доведено, що глухі діти та діти з вадами слуху відрізняються від здорових однолітків соматичною слабкістю, недостатньою руховою активністю, відставанням у фізичному й моторному розвитку, тощо; ці чинники впливають на розвиток особистості дітей і підлітків, тому молодь потребує ефективної роботи спеціальної системи навчання й виховання. Важливе місце посідають в ній заняття фізичними вправами, що покликані забезпечити не тільки необхідний рівень фізичного розвитку, а й корекцію відхилень у різних сферах діяльності школяра. Правильно підібрані заняття фізичними вправами повинні компенсувати проблеми фізичного розвитку, зокрема розвитку рухової сфери школярів із вадами слуху. Специфічні особливості психомоторного розвитку учнів із вадами слуху потребують розробки спеціальних методик і прийомів фізичного виховання, які повинні мати єдину цільову спрямованість – розвиток і водночас корекцію рухової сфери дитини чи підлітка. З іншого боку, вони потребують правильної організації процесу фізичного виховання, зокрема на рівні спеціального навчального закладу, яка має перетворити цей процес на базу для успішного проведення корекційно-виховної та корекційно-освітньої роботи.

Мета – дослідити процес застосування фізичних вправ у школярів різних вікових категорій з вадами слуху й обґрунтувати їх корекційно-розвиваючу роль у фізичному розвитку таких дітей і підлітків.

В ході дослідження були використані такі **матеріали та методи**: 1) аналіз літератури; 2) антропометричні методи (для визначення довжини і маси тіла, кистьової динамометрії, екскурсії грудної клітки); 3) фізіологічні методи (для визначення ЧСС, АТ, життєвої ємності легень, показники проб Штанге і Генчі); 4) тестування координаційних здібностей (проби Ромберга – п'ятково-носочна і поза "Лелека", тест "Ловля лінійки"); 5) тестування психомоторних здібностей (визначення точності сприйняття часу, простої і складної зорово-моторної реакції); 6) педагогічне спостереження; 7) констатуючий педагогічний експеримент; 8) методи математичної статистики.

Результати. Загальні особливості дітей і підлітків із вадами слуху характеризуються тим, що порушення функції слухового аналізатора в таких дітей призводить до низки вторинних відхилень у різних сферах розвитку. Порушення слуху негативно відбивається на психіці школяра, обмежує обсяги надходження і сприйняття інформації від навколишнього світу, супроводжується уповільненням процесів сприйняття, мислення, уваги, пам'яті, уяви, всієї пізнавальної діяльності. У школярів з вадами слуху порушується діяльність серцево-судинної і дихальної систем, зокрема спостерігаються диспропорції в об'ємі та екскурсії грудної клітки, зниження об'єму життєвої ємності легень, невміння координувати дихання з ритмом усного мовлення. У багатьох із них знижені показники м'язової сили, витривалості, проявляються емоційні порушення, моторні та вестибулярні розлади.

Функції слуху людини тісно пов'язані з руховими функціями, що випливає з тісного взаємозв'язку слухового і рухового аналізаторів. Слухові сигнали, так само як і зорові, беруть безпосередню участь у регуляції рухів, тому виключення слуху із системи аналізаторів означає не просто випадіння даної сенсорної системи, а порушення всього процесу фізичного розвитку. Між порушенням слуху, мовленнєвою функцією та руховою системою існує тісний функціональний взаємозв'язок. Характерними порушеннями школярів із вадами слуху в руховій сфері є: недостатньо точна координація та невпевненість у рухах; відносна уповільненість протікання процесів оволодіння руховими навичками та їх розвитку; складнощі зі збереженням статичної і динамічної рівноваги; відносно низький рівень орієнтування у просторі; уповільнена швидкість виконання окремих рухів і всього темпу рухової діяльності порівняно зі здоровими дітьми й підлітками; уповільненість розвитку основних фізичних якостей; уповільнена швидкість зворотної реакції; невиражене зняття гальмуючого впливу кори головного мозку тощо. Щодо порушення моторики,

помітні відхилення в техніці виконання циклічних вправ (наприклад, хода із шарканням, біг на напівзігнутих ногах при малій амплітуді рухів рук і незначному нахилі тулуба). Недоліки в рівновазі й діяльності вестибулярного аналізатора викликає пристосувальні реакції у статиці й моториці, внаслідок чого формуються такі дефекти як широка постановка ніг при ходьбі й бігу, збільшення викривлень хребта, тощо. Швидкість сенсорно-рухової реакції у таких дітей і підлітків менша через зниження інтенсивності звукового інформаційного потоку. Всі ці порушення в руховій сфері носять взаємопов'язаний характер і зумовлені загальними причинами: структурою слухового дефекту, недостатністю мовленнєвої функції, скороченням обсягів надходження і переробки інформації, станом рухового аналізатора і ступенем функціональної активності вестибулярного аналізатора.

Заняття фізичними вправами зі школярами, які мають вади слуху, здійснюються, як правило, у спеціальних навчальних закладах у рамках адаптивної фізичної культури. Вони покликані вирішувати низку завдань – оздоровчих, освітніх (передусім формування правильних рухових навичок), формування основних рухів і рухових якостей, виховних, розвитку мовлення і мовленнєвого спілкування; особливу вагу має вирішення корекційних завдань, пов'язаних, зокрема, з розвитком функції рівноваги, формуванням правильної постави, розвитком дихання, координації і формування ритмічності рухів, узгодженості рухових дій, орієнтування у просторі й часі.

Важливу роль у виконанні цих завдань відіграє організація процесу адаптивного фізичного виховання у спеціальних (корекційних) навчальних закладах, що здійснюється відповідно до розроблених навчальних планів. Основне завдання – організація оптимального рухового режиму протягом усього навчального року. Зміст фізичного виховання визначається насамперед необхідністю корекції та попередження вад у фізичному і моторному розвитку. Особлива увага приділяється розвитку швидкісно-силових якостей та різних проявів координаційних здібностей. Важливо навчити дітей з вадами слуху правильно і впевнено виконувати різноманітні рухи в умовах повсякденного життя. Методики швидкісно-силової спрямованості фізичного виховання спираються на принцип об'єднаного розвитку кондиційних і координаційних фізичних здібностей; підсилення їхнього корекційного впливу може досягатися за рахунок прийомів, що передбачають наявність ритмічного звукового супроводу і сприяють активізації психічних процесів. Паралельно з активізацією рухової діяльності, на заняттях вирішуються питання активізації пізнавальної діяльності школярів. Включення в заняття з фізичної культури мовленнєвого матеріалу позитивно впливає на усвідомлення учнями словникового запасу, пов'язаного з удосконаленням рухових умінь і навичок. На заняттях з фізичної культури значна увага також приділяється предметно-практичним діям, рухам пальців рук, які стимулюють діяльність ЦНС і системи мовлення, розширенню сфери спілкування школярів із вадами слуху.

Основною формою занять у спеціальних корекційних навчальних закладах є урок фізичної культури. В молодших класах основу його змісту складають фізичні вправи для розвитку загальної і силової витривалості м'язів спини, черевного пресу і грудної клітки, що призведе до створення "м'язового корсету", а також вправи на координацію, формування постави, загальнорозвиваючі, дихальні вправи, рухливі ігри. Використовуються спеціальні комплекси ранкової гімнастики, фізкультурні хвилинки й паузи, виконання вправ та рухливі ігри на перервах. У середніх і старших класах основу занять складають гімнастичні вправи динамічного характеру на розвиток різних груп м'язів, зокрема у змінених умовах з різними положеннями тіла, з елементами єдиноборств, спеціальні вправи на забезпечення керування руховими діями та їхню регуляцію, розвиток різних психофізичних функцій тощо.

З метою визначення ролі фізичних вправ в розвитку здоров'я, фізичному розвитку й розвитку окремих психофізичних здібностей учнів середнього і старшого шкільного віку з вадами слуху, нами було проведено констатуючий експеримент тривалістю 6 місяців, у рамках якого на його початку й наприкінці визначалися антропометричні параметри, показники фізичного розвитку, стану серцево-судинної і дихальної систем, розвитку координаційних і психомоторних здібностей 22 школярів обох статей двох вікових категорій – 12 років (6 клас, перша контрольна група, 12 учнів) і 15 років (9 клас, друга контрольна група, 10 учнів). Особливий інтерес представляє порівняльна характеристика відсоткових показників динаміки змін різних показників за час проведення експерименту з учнями Ужгородської спеціальної школи-інтернату I-III ступенів для глухих дітей. Заняття фізичними вправами проводились тричі на тиждень, тривалістю 40 хв.

Розвиваючу роль адаптивного фізичного виховання школярів із вадами слуху проілюстровано в результатах тестування фізичного розвитку учнів першої і другої контрольної груп. Так, щодо школярів 12 років (6 клас), їх середні показники ЖЄЛ за час експерименту зросли на 8,12% у хлопців і 5,31% у дівчат, ЕГК – на 13,04% у хлопців і 9,09% у дівчат, динамометрії кисті сильнішої руки – на 12,45% у хлопців і 5,83% у дівчат. У школярів 15 років (9 клас) динаміка росту показників ЖЄЛ становила 5,13% у хлопців і 5,21% у дівчат, тобто якщо у дівчат істотної різниці за віком не зафіксовано, то у хлопців приріст показників ЖЄЛ уповільнився в середньому на 3,0%; середній показник ЕГК старших хлопців зріс на 6,78%, що на 6,26% менше порівняно з показником шестикласників, у дівчат зростання становило 5,45%, що відповідно менше на 3,64%; показники динамометрії кисті сильнішої руки покращилися у хлопців на 6,10%, у дівчат – на 5,62%, у хлопців цей показник менше порівняно з шестикласниками на 6,35%. Загалом розвиваюча роль фізичних вправ за цими показниками як у середніх, так і в старших класах не піддається сумніву.

Оздоровча роль адаптивного фізичного виховання в плані забезпечення стабільної роботи функціональних систем організму школярів із вадами слуху ілюструється такими показниками. Середні показники ЧСС у хлопців 6 класу за час проведення експерименту зросли на 3,29%, у хлопців 9 класу – на 3,66%; у дівчат 6 класу – на 1,71%, 9 класу – на 3,08%. Середні показники АТ систолічного і діастолічного у хлопців 6 класу зросли на 2,66% та 1,88%,

у хлопців 9 класу – відповідно на 0,88% та 0,76%. Таке уповільнення в динаміці змін до 15 років цілком природне, воно відповідає загальновіковим змінам функціональної діяльності організму дітей і підлітків. У дівчат спостерігається аналогічна картина: відповідно 3,61% і 2,69% у віці 12 років та 2,12% і 0,17% у віці 15 років. Динаміка змін групових показників за пробами Штанге і Генчі у шестикласників із вадами слуху більш відчутна порівняно з дев'ятикласниками, а система дихання під дією фізичних вправ розвивається більш інтенсивно.

Корекційну роль фізичних вправ у школярів із вадами слуху проілюстровано в результатах тестування координаційних і психомоторних здібностей вказаних осіб. Результати за виконанням двох тестів проби Ромберга засвідчують, що серед хлопців 12 років динаміка змін у п'ятково-носочній пробі становила 24,53%, а серед хлопців 15 років – 6,42%; у дівчат ці показники складають 25% і 8,39%. У пробі, що виконувалася в позі "Лелека", приріст показників серед хлопців 12 років склав 28,57%, а серед хлопців 15 років – 8,41%; серед дівчат двох вікових груп зафіксовано показники відповідно 27,78% і 7,69%. Як бачимо, якщо взяти до прикладу пробу в позі "Лелека", динаміка змін показників старшокласників серед хлопців менша на 20,16%, а серед дівчат – відповідно на 20,09%. Основу вивчення психомоторних здібностей школярів із вадами слуху склало тестування на початку й по завершенню експерименту простої та складної зорово-моторної реакції. Щодо школярів 12 років (6 клас), їхні середні показники часу ПЗМР за час експерименту зросли на 3,31% у хлопців і 4,23% у дівчат; у школярів 15 років (9 клас) ці показники становлять 7,43% і 7,44%. Отже, у старшому віці можемо відзначити про покращення простої зорово-моторної реакції. З іншого боку, рівень складної зорово-моторної реакції школярів із вадами слуху з віком практично не змінюється. Так, у цьому тесті зафіксовано таку динаміку змін: у хлопців 6 і 9 класів – відповідно 4,76% і 4,35%; у дівчат 6 і 9 класів – відповідно 5,51% і 4,96%. Рівень помилок СЗМР у віці 15 років помітно скоротився.

Висновки

1. Через взаємозв'язок слухового і зорового аналізаторів школярам із вадами слуху властива наявність численних порушень у руховій сфері, зумовлених структурою слухового дефекту, недостатністю мовленнєвої функції, скороченням обсягів надходження інформації та іншими причинами. Заняття фізичними вправами у спеціальних (корекційних) навчальних закладах, що виконують оздоровчі, освітні завдання, завдання формування основних рухів і рухових якостей, розвитку мовлення і мовленнєвого спілкування, а також корекційні завдання, пов'язані з розвитком функції рівноваги, формуванням правильної постави, розвитком дихання, координації і формування ритмічності рухів, узгодженості рухових дій, орієнтування у просторі й часі, повинні мінімізувати ці порушення.

2. Отримані в ході констатуючого педагогічного експерименту дані наочно ілюструють оздоровчі, розвиваючі та корекційні впливи фізичних вправ на загальний розвиток дітей і підлітків середнього і старшого шкільного віку серед хлопців і дівчат. Згідно з нашим висновком, правильно організований процес адаптивного фізичного виховання здатен компенсувати негативні наслідки порушень слуху для розвитку сфери фізичного і моторного розвитку школярів із вадами слуху, позитивно вплинути на їх стан здоров'я і загальний розвиток особистості.

Список використаної літератури

1. Байкина Н. Г. Физическое воспитание в школе глухих и слабослышащих / Н. Г. Байкина, Б. В. Сермеев. – М.: Советский спорт, 1991. – 64 с.

2. Евсеев С. П. Теория и организация адаптивной физической культуры: Учебник / С. П. Евсеев. – В 2 т. – Т. 1. – М.: Советский спорт, 2005. – 296 с.

3. Коржова А. А. Физическое воспитание детей с нарушениями слуха / А. А. Коржова. – М.: Просвещение, 1993. – 224 с.

4. Литош Н. Л. Адаптивная физическая культура: Психолого-педагогическая характеристика детей с нарушениями в развитии: Учебное пособие / Н. Л. Литош. – М.: СпортАкадемПресс, 2002. – 140 с.

5. Пеганов Ю. А. Способы повышения уровня физической подготовленности глухих и слабослышащих старших школьников / Ю. А. Пеганов, А. Г. Спицын // Дефектология. – 1998. – № 2, март-апрель. – С. 37-48.

6. Развитие слуха у детей: Учебное пособие для педагогических институтов / Под ред. Е. П. Кузьмичева. – М.: Педагогика, 1984. – 216 с.

7. Развитие способностей у глухих детей в процессе обучения / Под ред. Т. В. Розановой. – М.: Педагогика, 1991. – 176 с.

8. Частные методики адаптивной физической культуры: Учебное пособие / Под ред. Л. В. Шапковой. – М.: Советский спорт, 2003. – 464 с.